

LATVIJAS KARA MUZEJA MATERIĀLI PAR KAUVINIEKU GRUPU DARBĪBU RĪGĀ 1905.-1907.GADĀ

Dainis Poziņš

Latvijas Kara muzejs

1905.gada revolūcija bija viena no traģiskajām lapaspusēm Latvijas vēsturē. Dažādos vēstures periodos šo notikumu izpēte ir bijusi saistīta ar attiecīgajā laikā dominējošo ideoloģiju un pieņemtajām vēstures koncepcijām, kā arī politiskajām nostādnēm. Šādi 100 gadu laikā ir sakrāts plašs dažādu pētījumu un publikāciju apjoms, kas bieži ir pretrunīgs savos secinājumos un notikumu vērtējumos. Faktiski tas nozīmē, ka mūsdienās ir svarīgi no jauna izvērtēt un pētīt pieejamos vēstures avotus par 1905.gada revolūciju, kas atstāja nozīmīgu ietekmi uz politisko procesu gaitu Latvijā 20.gs.sākumā. Diemžēl 1905.gada revolūcijas pētniecība bija palikusi vēlāko notikumu ēnā. 1.pasaules karš, Latvijas neatkarības izcīnīšana un zaudēšana, 2.pasaules karš, padomju okupācija u.c. 20.gs.vēstures dramatiskie satricinājumi bija vēl asiņaināki un sāpīgāki par 1905.gada revolūciju. Mūsdienās vēstures pētniecība galvenokārt pievēršas šīm šķietami it kā aktuālākajām vēstures tēmām. Bet piemirstot 1905.gadu mēs tā īsti nevaram pamatot to, kādas vēsturiskās pieredzes vadīti Latvijas politiķi un sabiedrības ierindas locekļi iesaistījās mums tik nozīmīgajos vēstures procesos. Kopš 1905.gada 13.janvāra demonstrācijas dalībnieku apšaušanas Rīgā un revolūcijas sākuma jau ir pagājuši vairāk nekā 100 gadi. Tas piesaista zināmu sabiedrības uzmanību šiem notikumiem. Spriežot pēc Latvijas Kara muzeja (turpmāk – LKM) apmeklētāju, žurnālistu un vēsturnieku intereses par muzeja kolekcijās glabātajiem materiāliem, it īpaši par foto materiāliem, atkal ir aktualizējies jautājums par to, kas bija latviešu revolucionāri? Vai viņi ir saistāmi ar 20.gs. sākuma starptautisko terorismu vai viņi bija cīnītāji par tautas brīvību?

Starptautiskais terorisms nav tikai mūsdienu masu mediju ieviests un izmantots jēdziens, kuru mēs dzirdam katru dienu ieslēdzot televizoru, redzam atverot laikrakstus vai lasot politologu pētījumus par mūsdienu politikas problēmām. 19.gs.beigās anarhistu organizācijas sāka sadarboties, izveidojot Anarhistu internacionāli. Teroristiskos uzbrukumos nogalināja Francijas Republikas prezidentu Sadi Karno (1894.g.), ASV prezidentu Viljamu Makinliju (1901.g.), Itālijas karali Umberto I (1901.g.) u.c. Teroristisko organizāciju dalībnieki cerēja iebiedēt politiskos līderus un pavērst sabiedrības attīstības procesus saviem ideāliem atbilstošā virzienā. Sevišķi aktuāla terorisma problēma kļuva lielajām monarhijām: Krievijai, Austroungārijai un Osmaņu impērijai. Tomēr teroristu sasniegtie rezultāti bija pilnīgi pretēji iecerētajam. Šo lielo valstu režīmu kontrole pār sabiedrību visbiežāk tika pastiprināta un pilsoņu tiesības un brīvības tika vēl vairāk samazinātas. Pretrunas starp eliti un sabiedrību tikai vēl vairāk saasinājās.

Latvija nebija izolēta no apkārtējās pasaules, līdz ar to bruņotas cīņas idejas sāka cirkulēt arī latviešu sabiedrības daļā. Nav nekāds noslēpums, ka Krievijas impērijā

latvieši cieta no politiskajiem un ekonomiskajiem ierobežojumiem, viņiem praktiski nebija iespējams ietekmēt valsts varas lēmumus. Straujā ekonomiskā attīstība latviešiem nedeva līdzvērtīgu politisko tiesību pieaugumu. Viņiem bija visai pamatoti iemesli sākt nelegālu politisko cīņu par savām tiesībām. Latviešu inteligences pārstāvji, zemnieki un strādnieki bija gatavi pieņemt jebkuru ideju, kas ļautu izcīnīt sev pienākošās tiesības. 1905.gada revolūcijas priekšvakarā jau bija izveidojušās latviešu politiskās organizācijas, kas bija gatavas izmantot dažādas cīņas formas. Krievijas cara Nikolaja II režīma neveiksmes karā pret Japānu satricināja varas autoritāti. Cilvēki daudzos impērijas rajonos sāka uzdot sev jautājumu, kāpēc viņiem bez ierunām būtu jāklausa neefektīvas varas pavēlēm. Carisma autoritāte sevišķi sašķobījās tajās relatīvi nesen iegūtajās Krievijas impērijas guberņās, kurās pārsvarā dzīvoja nekrievu tautības: Baltijā, Aizkaukāzā, Polijā u.c. Par to liecina arī LKM kolekcijā glabātās skrejlapas. Sevišķi interesantas ir 1904./1905.gadā izplatītās pret Krievijas – Japānas karu vērstās skrejlapas, kas izsmej Krievijas ekspansiju Mandžurijā, vienlaikus atgādinot par apspiestību Baltijā, Polijā, Somijā un Kaukāzā.¹

Individuālā terora ideju atzina Latviešu sociāldemokrātu savienība (M.Valtera un E.Rolova partija), atsevišķi latvieši, (piemēram, K.Traubergs) iesaistījās krievu eseru kaujas organizācijās. Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partija oficiāli norobežojās no individuālā terora taktikas. Tā akcentēja masveida šķiru cīņu un sociālās reformas, taisnīgas sabiedrības izveidošanai. Šķiru cīņa nebija iedomājama bez vardarbības. Sociāldemokrātijai vēlāk sašķēloties divās pretējās nometnēs, faktiski radās cita terorisma forma, valsts atbalstīts masu terors pret politiskajiem pretiniekiem, kas izrādījās daudz baismīgāks un asiņaināks terorisma veids. Bet tas jau ir cits temats citam referātam!

1905.gada 13. janvārī Rīgā izlietās asinis nevis izbiedēja rīdziniekus, bet tieši pretēji, palielināja pretestību Krievijas impērijas varas iestādēm. Lielāko nelegālo partiju LSDSP, LSS, KSDSP, kā arī un citu organizāciju radikālākie dalībnieki pievērsās praktiskai bruņotās cīņas idejas realizācijai pret cariskās Krievijas politisko sistēmu. Daudzi šo kustību līderi un dalībnieki acīmredzami uzskatīja, ka bez uzvaras bruņotā cīņā pret carismu, nav iespējams sasniegt šo partiju izvirzītos politiskos mērķus. Sākās ieroču, sprāgstvielu izgatavošana tepat Latvijā, kā arī to iepirkšana ārzemēs. Kaujinieku grupu organizēšanās norisinājās praktiski visu lielāko nelegālo partiju rindās. Nelegālās kustības dalībnieki ieročus nevarēja iegūt pietiekošā daudzumā, līdz ar to kaujinieku grupas bija nelielas. Tām katrai atsevišķi nebija iespējams veikt lielus uzbrukumus Krievijas karaspēkam, kas radītu nopietnus zaudējumus kādas armijas vienības kaujas spējām. Līdz ar to tīri taktisko iespēju un praktiskās darbības ziņā arī LSDSP organizēto kaujinieku grupu darbību mēs varam uzskatīt par iekļaujamu terorisma jēdzienā.

Salīdzinot ar kopējo 1905.g.revolūcijas notikumus: demonstrācijās, mītiņos, streikos, pagastu rīcības komitejās, *tautas milicijas* vienībās un citās aktivitātēs iesaistīto cilvēku daudzumu, kaujinieku skaits Latvijā nebija liels. Ja mēs runājam par Rīgu kā lielāko pilsētu un rūpniecības centru Latvijā, tad pēc aptuvenām aplēsēm var uzskatīt, ka Rīgā 1905.gada rudenī aktīvi darbojās 150 – 200 kaujinieki. Faktiski tas nozīmēja to, ka arī Rīgā un tās apkārtnē šādu kaujinieku grupu locekļi varēja uzbrukt tikai atsevišķiem policistiem, varas iestāžu ierēdņiem vai muižniekiem, kā arī streiklaužiem vai arī tiem,

kurus uzskatīja par revolucionārās cīņas nodevējiem, vai šķiras ienaidniekiem. Neskatoties uz šo grupu dalībnieku relatīvi nelielo skaitu, to veiktie uzbrukumi pret Krievijas impērijas amatpersonām, varas iestādēm, policiju un karaspēku Latvijā izraisīja plašu rezonansi sabiedrībā, un par šīm akcijām rakstīja un runāja arī ārpus Latvijas.

Atsevišķās akcijās, kad tika apvienoti vairāku grupu dalībnieki un šo grupu rīcībā esošie cīņas līdzekļi, kaujiniekiem izdevās veikt tātiski labi plānotus uzbrukumus arī lielākiem objektiem. 1905.gadā, naktī no 6. uz 7. septembri notikušā uzbrukuma rezultātā no Rīgas Centrālcietuma izdevās atbrīvot divus ieslodzītos – J.Lāci (1876 - 1943) un J.Šleseru. Šī uzbrukuma īstenošanā piedalījās 52 kaujinieki. Viņu skaitā bija tādi pazīstami 1905.gada revolūcijas laika kaujinieki kā J.Čoke (1878 – 1910), R.Dēliņš (1883-1906), P.Lapsa (1868-1906), K.Legzdiņš (1883-1906), K.Salniņš (1885-1939) un citi. Par šīs operācijas dalībniekiem Latvijas kara muzeja foto un dokumentu kolekcijās ir saglabājušies atsevišķi materiāli. Sevišķi vērtīgs ir muzeja kolekcijā glabātais J.Čokes² portrets pilnā augumā. J.Čoke bija viens no ievērojamākajiem kaujiniekiem 1905.gada revolūcijas laikā un vēlāk piedalījās arī citu uzbrukumu organizēšanā. J.Čoki arestēja un viņš mira 1910.gadā Abo katorgas cietumā, Somijā.

Kaujinieku grupu organizēšanā un uzbrukumu plānošanā aktīvi piedalījās F.Grīniņš (1884 – 1906). 1906.gada pavasarī F.Grīniņš izveda 10 000 rbļ. uz Beļģiju, lai nodrošinātu ieroču iepirkšanu ārzemēs. Šajā nolūkā viņš devās arī uz Šveici, lai atpirktu no apbruņojuma izņemtās šautenes. Interesants ir šajā laikā Cīrihē³ uzņemtais F.Grīniņa portreta oriģināls. Te redzams respektabls kungs, kas droši var veikt lielus darījumus, tajā skaitā arī ieroču pirkumus. Atgriežoties Rīgā F.Grīniņš organizēja iepirkto ieroču saņemšanu. Tomēr vēlāk policijai 1906.gada oktobrī izdevās F.Grīniņu arestēt. Sekojošajā tiesas prāvā, kurā tiesāja 16 cilvēkus, apsūdzības tika izvirzītas par dažādiem uzbrukumiem, kopumā vismaz par 24 epizodēm. Šajā prāvā F.Grīniņam un O.Sniķeram (1885 – 1906) piesprieda 15 gadus spaidu darbos. Tomēr notiesātie kaujinieki līdz soda izciešanas vietai netika aizvesti. Aizbildinoties ar to, ka abi apcietinātie it kā bija mēģinājuši bēgt, konvojnieki F.Grīniņu un O.Sniķeri nošāva 1906.gada 27. decembrī pa ceļam uz Koknesi. Vēlāk 20.gs. 20. – 30.gados K.Beierbahs (1902 – 1941) vācot foto liecības par 1905.gada revolūcijas dalībniekiem un notikumiem, iemūžināja arī F.Grīniņa un O.Sniķera bojāejas vietu⁴.

Pētniekiem noteikti būs interesanti iepazīties ar Rīgas policijas pārvaldes Kriminālās nodaļas albumu.⁵ Tas ir unikāls materiāls par dažādu kaujinieku grupu darbību un sadursmēm ar policijas spēkiem 1905. gada revolūcijas laikā un arī vēlākajos gados. Lai arī šis albums ir veidots policijas reprezentācijas vajadzībām, atspoguļojot tās panākumus cīņā pret revolucionāriem, pateicoties albumā ievietotajai 134 foto attēlu sērijai vēstures pētnieki var gūt tiešas liecības par kaujinieku grupām konfiscētajiem ieročiem, nelegālās literatūras krājumiem, kaujinieku grupu dalībnieku sastāvu un policijas izmantoto taktiku cīņā pret šīm grupām.

Policijas albuma foto materiāli apstiprina rakstīto vēstures avotu liecības par to, ka daudzos gadījumos ielenktie kaujinieki pretojās līdz nāvei, neskatoties uz Krievijas policijas un karaspēka pārspēku. Viens no šādu kauju piemēriem bija A.Caunes un

K.Ķeidas-Krieva⁶ bojā eja 1906.gada 14.augustā konspiratīvajā dzīvoklī Stabu ielā Nr. 65-27, Rīgā.

Muzeja kolekciju fotomateriāls nav tikai vienkāršs ilustratīvs materiāls. Augstas izšķirtspējas foto attēls var sniegt dažāda veida informāciju. Tajā skaitā arī ziņas par to kāda veida ieroči bija kaujinieku apbruņojumā. Piemēram, šis 1906.gada 16.augustā Rīgā konfiscēto ieroču attēls uzskatāmi parāda to, ka līdzās modernām „Mauzera” sistēmas automātiskajām pistolēm, revolverim un pašizgatavotiem spridzekļiem, revolucionāru arsenālā bija pat 19.gs. pistoles ar kapsēles uzsitiena aizdedzi⁷. Šeit redzami arī kaujinieku grupas izmantotā nelegālā literatūra: Vācijas sociāldemokrātu „Erfurtes programma”, rakstu krājums „Liesma” u.c. izdevumi.

Krievijas impērijas Rīgas policijas Kriminālodaļas darbinieku izmantoto taktiku cīņā ar kaujinieku grupām konspiratīvajos dzīvokļos labi parāda albumā ievietotā attēlu sērija par dzīvokļa ieņemšanu. Pirmajā attēlā mēs redzam policistu grupu tērauda vairoga aizsegā⁸. Kaujinieki, kurus pārsteidza kādā konspiratīvajā dzīvoklī policijas veiktās pārmeklēšanās, lai mēģinātu izvairīties no arestēšanas bieži atklāja uguni, šaujot uz policistiem pa tikko atvērtajām durvīm vai pat caur aizvērtām durvīm. Lodes arī šādā gadījumā var radīt nāvējošus ievainojumus. Viens no albumā ievietotajiem attēliem uzskatāmi parāda reālas sadursmes vietu Rēveles ielā 57b, Rīgā. Šeit redzamas kaujinieku un policijas cīņas laikā izgāztās konspiratīvā dzīvokļa durvju paliekas.

Lielākajās fabrikās Rīgā sāka izvietot Krievijas karaspēka vienības, kas uzmanīja strādniekus. 1905.gada 20.decembrī notika kaujinieku uzbrukums gumijas izstrādājumu fabrikā „Provodņik” izvietotajai dragūnu nodaļai. Kaujiniekiem izdevās negaidot, pārsteigt kareivjus un vairākus no viņiem nogalināt. Paši uzbrucēji necieta nekādus zaudējumus. Albumā ir ievietoti attēli no fabrikas „Provodņik” teritorijas, kur esot noticis šis uzbrukums⁹.

Albumā redzami foto liecina, ka policijas darbinieki bieži pārgērbās civilā apģērbā un uzdevās par citām personām, lai iefiltrētos revolucionārajās organizācijās un iegūtu operatīvo informāciju par to darbību. Aģentu darbība bija viena no efektīvākajām policijas cīņas metodēm pret nelegālo organizāciju kaujinieku grupām. Aģenta darbu varētu būt veicis pat Rīgas policijas Kriminālās nodaļas priekšnieks I.E.Greguss¹⁰. Viņa vārds bieži ir minēts 1905.gada revolūcijas dalībnieku atmiņās, saistībā ar visai nežēlīgām aizturēto revolucionāru nopratināšanas metodēm.

Nākamā lielākā kaujinieku veiktā akcija notiek Rīgas centrā 1906.g.17.janvārī. Vēstures literatūrā šī kaujinieku operācija tiek saukta par uzbrukumu „Rīgas slepenpolicijai”, lai gan spriežot pēc ierakstiem policijas albūmā, tā bija Rīgas Policijas pārvaldes ēka¹¹. Albumā ievietotais foto labi parāda šo celtni. Uzbrukums bija nepieciešams, lai atbrīvotu arestētos LSDSP kaujiniekus. Spriežot pēc publicētajām atmiņām apcietināto bēgšanas plāna ierosinātāji bija paši apcietinātie: J.Luters-Bobis (1883-1938) un T.Kalniņš (1871-1939)¹². Uzbrukumu īstenoja 14 cilvēku grupa. Pazīstamākie no šī uzbrukuma izpildītājiem bija J.Dubelšteins (1884-1907), R.Dēliņš,(1883-1906) J.Čoke, Ģ.Eliass (1887-1975), K.Salniņš (1885-1939), J.Kulpe (1888-1938), A.Kalniņa (1876-1960). Pirms uzbrukuma īstenošanas apcietinātajiem

izdevās saņemt pāris pistoles. 17.janvāra rītā četri kaujinieki: J.Dubelšteins, R.Dēliņš, Ģ.Eliass un J.Čoke iegāja policijas pārvaldes ēkā, pārējie kaujinieki palika uz ielas, lai piesegtu tiešos uzbrukuma izpildītājus. Ēkas iekšpusē izcēlās apšaušana, kuras rezultātā tika nogalināts vismaz viens kareivis, bet vairāki policijas darbinieki ievainoti. Uzbrukuma rezultātā brīvībā izkļuva seši arestētie: J.Luters, T.Kalniņš, K.Dūmnieks, P.Krastiņš, M.Grundbergs un J.Paegle (Vāvers). Apcietināto atbrīvošanas operācija bija paveikta tik pārdomāti un ātri, ka tuvumā esošās karaspēka vienības nepaspēja uzbrucējus aizkavēt vai nodarīt viņiem zaudējumus. Interesanti, ka policijas foto albūma sastādītājiem šī neveiksme ir bijusi tik nepatīkama, ka albūmā nav fiksēta neviena liecība par šo policijas izgāšanos.

Latviešu kaujinieku cīņas pieredze un gūtie panākumi izraisīja plašu rezonansi sabiedrībā, it sevišķi nelegālo organizāciju un partiju biedru rindās. Kaujinieku Rīgā gūtā pieredze un prasme bija pieprasīta arī KSDSP. No Rīgas policijas pārvaldes atbrīvotais J.Luters-Bobis kopā ar pārējiem latviešu kaujiniekiem J.Dubelšteinu, A.Buševicu (1878-1942), J.Žakli, brāļiem Čokēm u.c. iesaistījās Krievijas Valsts bankas Helsingforsas nodaļas ekpropriācijas operācijas sagatavošanā un izpildīšanā 1906.gada 13.februārī. Akcijas laikā no bankas kases izņēma 150 000 rubļus.

Šādas kaujinieku operācijas bija ļoti nepatīkamas Krievijas impērijas varas iestādēm, jo to veiksmīgā realizācija grāva carisma iekšpolitisko autoritāti un tās radīja šaubas ārzemēs par Krievijas varas iestāžu spējām kontrolēt stāvokli nemieru pārņemtajā valstī. Tomēr no bruņotās cīņas viedokļa šādas operācijas neradīja tādus zaudējumus, kas spētu mazināt carisma režīma veikto represīvo pasākumu apjomu un efektivitāti. Krievijas varas iestādēm izdevās apspiest 1905.g.revolūciju, veicot atsevišķas politiskas un ekonomiska rakstura reformas kombinācijā ar plašām represijām. 1907.gadā KSDSP 5. Londonas kongresā tika pieņemts lēmums pārtraukt kaujinieku darbību. Latvijas sociāldemokrātijai piederošie kaujinieki, sekojot šim lēmumam, arī pārtrauca savu darbību.

Atskatoties pagātnē LKM krājums ir papildinājies ar materiāliem par 1905.gada revolūcijas laika kaujiniekiem visā tā pastāvēšanas laikā, kā arī LPSR Revolūcijas muzeja darbības laikā, padomju okupācijas periodā. Katrs no Latvijas vēstures periodiem ir atstājis savu iespaidu uz muzeja krājuma veidošanos. Muzeja krājums lielā mērā ir papildinājies pateicoties cilvēku atsaucībai, dāvinot materiālus par saviem piederīgajiem vai arī nejauši viņu rokās nonākušas lietas. 20.gs. 20.-30.gados Latvijas Kara muzeja foto un dokumentu kolekcijas par 1905. gada revolūciju papildināja atsevišķu privātpersonu dāvinājumi un ieguvumi no dažādām valsts iestādēm.

Latvijā 20.gs. 20.-30.gados īpašu uzmanību 1905. gada revolūcijas pētīšanai pievērsa „Latvijas vēstures pētīšanas biedrība” un biedrība „Piektais gads”. Tās veica revolūcijas dalībnieku un viņu radnieku aptaujas. Ziņas par revolūcijas dalībniekiem bieži vien tika saņemtas atpakaļ kopā ar foto materiāliem un atmiņām, kā arī citām vēstures liecībām par 1905.gada revolūciju. Atsevišķas „Latvijas vēstures pētīšanas biedrības” izplatītās aptaujas lapas jeb „ziņu listes” ir saglabājušās kopā ar iegūtajiem krājuma materiāliem¹³.

Pēc padomju okupācijas režīma izveidošanas Latvijā 1940.gadā LKM bija spiests pārtraukt savu darbību. Padomju okupācijas varas iestādes 1940.gada 31.oktobrī

nodibināja LPSR Revolūcijas muzeju, lai izmantotu šo muzeju padomju ideoloģijas izplatīšanai Latvijas sabiedrībā. Karš starp Vāciju un Padomju Savienību pārtrauca šo plānu realizāciju. Pēc 2.pasaules kara „Latvijas vēstures pētīšanas biedrības” un biedrības „Piektais gads” darbinieku savāktie materiāli par 1905.gada revolūciju, kā arī daļa no LKM agrākās kolekcijas, daļēji nonāca LPSR Revolūcijas muzeja krātuvēs. 1957.gadā LPSR Revolūcijas muzejs tika ievietots agrākā LKM ēkā.

Padomju varas gados krājuma komplektēšana notika atbilstoši padomju ideoloģijai. Šobrīd gan nav precīzi izpētīts, cik lielā mērā līdz mūsdienām ir saglabājušies 20.gs. 20.-30. gados savāktie foto materiāli par 1905.gada revolūcijas notikumos iesaistītajiem kaujiniekiem. Pārskatot muzeja krājuma kartotēkas un inventāra grāmatas ir redzams, ka ļoti maz ir materiāli par personām, kuru darbība neatbilda padomju prasībām. Tomēr neraugoties uz šīm dramatiskajām pārmaiņām, LKM līdz mūsdienām ir saglabājušies vēstures avoti par 1905. gada revolūcijas cīņās iesaistītajām personām, tajā skaitā arī par kaujiniekiem Latvijā.

---

¹ LKM 20222/20292 – VII

² LKM VII – 33726/15068-F

³ LKM VII – 29075/1344 – φ

⁴ LKM VII – 8880/6012-Н

⁵ LKM 307 – I

⁶ LKM 307 – I/12

⁷ LKM 307 – I/15

⁸ LKM 307 – I/69

⁹ LKM 307 – I/110

¹⁰ LKM 307 – I/131

¹¹ LKM 307 – I/6

¹² Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata.-R.: Avots, 1980. – 1.sēj. - 2.daļa. – 70.lpp.

¹³ LKM 9313/6420 – Н